

Vai pamatizglītība iegūstama bez maksas?

IK JĀNIS DZANUŠKĀNS

Mg. iur., zvērināts advokāts, juridiskā biroja „Dzanuškāns & partneri” vadītājs

Ir diskusijas, kas tādā vai citādā formā aktualizējas regulāri. Viena no tādām sabiedrībā uzvirto katra mācību gada sākumā – par Latvijas Republikas Satversmes 112. pantā noteikto: „Ikvienam ir tiesības uz izglītību. Valsts nodrošina iespēju bez maksas iegūt pamatizglītību un vidējo izglītību.” Turklāt tiesības iegūt bezmaksas izglītību paredz arī Latvijai saistoši starptautiski dokumenti, piemēram, ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija, ANO Konvencija par bērna tiesībām.

Mācību līdzekļi jāpērk vecākiem

Diskusiju pamatā ir neviennozīmīga izpratne par to, ko nozīmē izglītību iegūt bez maksas. Vai bez maksas ir tiesības saņemt mācību procesu: apriekotas mācību telpas un skolotāju, kurš vada mācību darbu? Vai papildus arī mācību procesā nepieciešamos mācību līdzekļus, kas atbilstoši izglītības likuma 1. panta terminu skaidrojumam ir izglītības programmu īstenošanai nepieciešamā literatūra, uzskates un tehniskie līdzekļi, materiāli un iekārtas? Diskusiju katra mācību gada sākumā aktualizē skolēnu vecāku neizpratne par prasību mācību grāmatas iegādāties par personiskajiem līdzekļiem.

Saistībā ar mācību grāmatām nav vienlīdzīgas pieejas, jo situācija Latvijā ir ļoti dažāda. Arī Latvijas Republikas Valsts kontrole revīzijas ziņojumā „Vispārējās izglītības sistēmas realizācija atbilstīgi izvirzītajiem mērķiem” secināja, ka „pašvaldību piešķirtais finansējuma apjoms grāmatu un periodisko izdevumu iegādei starp pašvaldībām ir atšķirīgs [...] Fakts, ka 71% no revīzijā iekļautajām pašvaldībām 2006. gadā nebija nodrošinājušas normatīvā akta prasības attiecībā uz grāmatu iegādes normatīvu¹, norāda uz to, ka nepietiekama finansējuma apstākļos skolēniem var tikt uzdots pirkat mācību

FOTO: no personīgā arhīvā

grāmatas, tādējādi nenodrošinot skolēnu tiesības uz bezmaksas izglītību². Ņemot vērā pašreizējo ekonomisko situāciju, pēdējos gados valsts un pašvaldību finansējums ir krietni samazināts³, kas, visticamāk, attiecas arī uz iespējām nodrošināt normatīvam atbilstošu finansējumu.

2008. gadā pēc savas iniciatīvas šo jautājumu pētīja arī Latvijas Republikas Tiesībsargs. Atzinumā pārbaudes lietā „Vai mācību grāmatu iegāde par skolēnu ģimeņu līdzekļiem ir pretrunā ar Latvijas Republikas Satversmes 112. pantā noteikto?” secināts, ka „nodrošinājums ar mācību grāmatām ir tiesību uz bezmaksas izglītību neatņemama sastāvdaļa. Mācību grāmatu iegāde par skolēnu ģimeņu līdzekļiem ir pretrunā ar Latvijas Republikas Satversmes 112. pantā noteikto”⁴.

Taču ar nožēlu jāsecina, ka vecāki, lai gan nav apmierināti, tomēr necenšas diskutēt ar skolu pārstāvjiem, kāpēc gadu no gada jāiegādājas mācību grāmatas, šim mērķim tērējot prāvas naudas summas. Tiesībsarga atzinumā arī teikts, ka „attīstoties izpratnei par tiesībām uz bezmaksas izglītību, būtu jāvērtē ne tikai skolēnu nodrošinājums ar bezmaksas grāmatām, bet arī mācību burtnīcām un

citiem izglītības iegūšanas procesā nepieciešamajiem mācību līdzekļiem”. Tas šķiet visai pamatoti – ja ģimenei nav naudas skolas piederumu iegādei, tad bērna iespējas vienlīdzīgi ar citiem skolēniem iegūt izglītību ir ierobežotas.

Obligātie ziedojumi

Otrs diskutablais jautājums, kas jāvērtē kontekstā ar bezmaksas izglītību, ir vecāku ziedojumi skolai. Izglītības likums nosaka, ka izglītības iestādes var saņemt papildu finanses ziedojumu un dāvinājumu veidā un šādi iegūta nauda ieskaitāma atsevišķās izglītības iestādes speciālā budžeta kontā un lietojama tikai izglītības iestādes attīstībai, mācību līdzekļu iegādei, iestādes aprikojuma iegādei, pedagogu un izglītojamo materiāļai stimulēšanai un pedagogu, kas īsteno profesionālās pamatizglītības, profesionālās vidējās izglītības vai profesionālās ievirzes izglītības programmas sportā, mūzikā un mākslā valsts vai pašvaldību izglītības iestādēs, darba samaksai. Savukārt Vispārējās izglītības likums nosaka, ka izglītības iestādes padome veic izglītības iestādē pieņemto ziedojumu uzskaiti, lemj par to izlietošanu un sniedz pārskatu par to vecāku pilnsapulcei.

„Eurydice”, Eiropas Izglītības sistēmu informācijas

tīkla, publikācija „Skolu autonomija Eiropā. Politika un prakse” apstiprina, ka saistībā ar privātās naudas vākšanu izglītības iestādēs Eiropas Savienības prakse ir ļoti atšķirīga. Piemēram, Īslandē skolām privātās naudas vākšana un izmantošana nav atļauta, Dānijā skolām ir atļauts vākt naudu, bet nav autonomijas tās tērēšanā, Somijā dažas pašvaldības pilnvaro skolas vākt privāto naudu, bet kontrolē tās izlietojumu. Šī nauda parasti netiek tērēta pedagogu algošanai. Ziņojumā norādīts, uz lielo autonomiju naudas tērēšanā Latvijas skolās.⁵

Vecāku brīvprātīga ziedojumu izmantošana noteiktu skolas darba aspektu uzlabošanai ir atbilstoša rīcība, taču SIA „Initiative/VIA” 2008. gadā veiktais pētījums par vecāku ziedojumiem izglītības iestādēs parāda, ka 77% aptaujāto ģimeņu, kurās ir skolēns, gada laikā skolai ziedo vismaz 50 latus, turklāt 28% no aptaujātajiem vecākiem uzskata, ka naudas ziedošana ir normāla parādība, lai skolēni varētu mācīties normālos apstākļos.⁶ Tas norāda uz izpratni, ka bez vecāku finansiālās līdzdalības mācību vide nav apmierinoša stāvoklī, kas uzskatāms par apdraudējumu kvalitatīvas izglītības ieguvei, ko, pēc likumos noteiktā, ir jānodrošina valstij un pašvaldībai.

Ziedojums apmaiņai pret kvalitatīvāku mācīšanu

Ziedojuma jēdziens saistīts ar personas brīvprātīgu rīcību. Kamēr naudas ziedo-

šana ir mācīšanu.⁷ Protams, ikviens no vecākiem vēlas, lai skolā bērns justos komfortabli, taču nereti ir situācijas, kad vecāki nevēlas vai nevar veikt skolas pieprasītos maksājumus, taču to dara, jo baidās, ka pretējā gadījumā bērns saņems nevienlīdzīgu attieksmi no skolotāja puses tieši lūgtā maksājuma neizpildes dēļ.

Pētījums liek pievērst uzmanību arī dažiem riska faktoriem, piemēram, 24% respondentu apstiprinājuši, ka ziedojumiem bijis noteikts termiņš, kas liek apšaubīt ziedojuma brīvprātības un bezmaksas izglītības ieguves faktu. Pretēji Izglītības likumā noteiktajai kārtībai, naudas iekasētājs 25% gadījumu bijis klases audzinātājs, bet īpašā fondā iemaksas veikuši vien 28% aptaujāto. Fakts, ka naudas izmantošana kopumā nav caurskatāma, apstiprina dati, ka 31% aptaujāto nav saņēmuši nekādu informāciju par savāktās naudas izlietošanu.

Informāciju par ziedojumu ietekmi uz skolēnu iespējām iegūt vienlīdzīgu izglītību sniedz no 2006. līdz 2008. gadam veiktais pētījums „Vecāku neformālie maksājumi skolai”, kas tika veikts 7 valstīs, tostarp Latvijā. Pētījums apliecina: „80% vecāku uzskata, ka skolēni iegūst kvalitatīvu izglītību neatkarīgi no veiktajām iemaksām. Lielākā daļa vecāku, skolotāju un direktoru Azerbaidžānā un Tadžikistānā uzskata, ka vecāku maksājumi grauj mācību procesu, pārējās pētījuma dalībvalstīs, tajā skaitā Lat-

vecāku un 14% skolotāju uzskata, ka vecāki „bieži” vai „vienmēr” veic neformālos maksājumus apmaiņā pret kvalitatīvāku mācīšanu.”⁸

Rakstā minētais norāda, ka Satversmes norma par bezmaksas izglītību ir pretrunā ar reālo situāciju Latvijā. Taču – vai esam gatavi iestāties par pārmaiņām? Izglītības kvalitātes valsts dienestā 3 gadu laikā iesniegtas tikai 13 sūdzības⁹ par maksājumiem izglītības iestādēs, turklāt daļu no tām vecāki vēlējušies iesniegt anonīmi. Tas ļauj secināt – lai gan vecāki ir neapmierināti ar skolu personāla prasībām par mācību grāmatu iegādi un „obligāto ziedojumu” iekasēšanu, tie ir kūtri, aizstāvot savas tiesības savu bērnu interešu vārdā.

1 Atbilstoši Ministru kabineta 2001. gada 25. septembra noteikumiem Nr. 415 „Bibliotēku darbībai nepieciešamā finansējuma normatīvi” grāmatu un periodisko izdevumu finansēšanas normatīvs pamatizglītības, vispārējās vidējās izglītības un profesionālās izglītības iestāžu bibliotēkās – ne mazāk kā septiņi lati uz vienu izglītojamo un pedagogu.

2 Ziņojums pilnā apjomā pieejams www.lrvk.gov.lv/upload/24.PIELIKUMS_Revizijas_zinojums.doc.

3 2010. gadā valsts finansējums mācību grāmatu iegādei bija 0,69 lati uz vienu skolēnu (2006. g. – 1,77 lati).

4 Atzinums pilnā apjomā pieejams www.tiesibsargs.lv/files/downloads/Atzinums_par_macicibu_gramatam.doc.

5 Publikācija pieejama http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/090LV.pdf.

6 Raksts par pētījuma rezultātiem pieejams www.apollo.lv/portal/life/articles/136050.

7 Matisāne I. Kā vecāku maksājumi skolai ietekmē izglītību, nevis aizliedz. Raksts pieejams http://lv.lv/?menu=doc&sub=pp_skaidrojumi&id=199449.

8 Vairāk informācijas par pētījumu – <http://www.politika.lv/index.php?f=1518>.

9 30.10.2009. Izglītības un zinātnes ministrijas informatīvais izdevums Nr. 20. Pieejams – www.izm.gov.lv/upload_file/izdevums/Oktobris_2009_IZM_elektroniskais.pdf.

Satversmes norma par bezmaksas izglītību ir pretrunā ar reālo situāciju Latvijā. Taču – vai esam gatavi iestāties par pārmaiņām?

šanas fakts un apmērs ir vecāku brīvas gribas izpausme, problēmu nav, taču zināms, ka nereti skolas vai klašu audzinātāji vecākus lūdz maksāt konkrētas naudas summas, norādot konkrētu naudas nepieciešamības mērķi apmaiņā pret kvalita-

vijā, šī situācija vērtēta neviennozīmīgi – lielākā daļa uzskata, ka vecāku maksājumi netraucē izglītības procesam, tomēr 35% vecāku, 31% skolotāju un 35% direktoru Latvijā norāda uz maksājumu graujošo ietekmi uz izglītības procesu. 37%

IZGLĪTĪBA KULTŪRA

Laikraksts „Skolotāju Avīze” iznāk no 1948. gada 1. janvāra, no 1990. gada 1. janvāra ar nosaukumu „Izglītība”, no 1994. gada 6. janvāra ar nosaukumu „Izglītība un Kultūra”.

Nedēļas laikraksts „Izglītība un Kultūra” Izdevējs: SIA „Izglītības biznesa konsultācijas” Vienotais reģ. Nr. 40003823939 LR UR masu informācijas līdzekļa reģ. apl. Nr. 00070131

Redakcijas adrese: Marijas iela 2, Rīgā, LV-1050 Tālr.: 67357585, fakss: 67357584 e-pasts: redakcija@izglitiba-kultura.lv www.izglitiba-kultura.lv Galvenā redaktore: Violeta Brenčeva

Tālr.: 26002264 e-pasts: violeta@izglitiba-kultura.lv Reklāmas un mārketinga vadītāja: Agita Zaharovska Tālr.: 67357585 e-pasts: reklama@izglitiba-kultura.lv

Korektore: Rita Elstiņa e-pasts: redakcija@izglitiba-kultura.lv Maketētāja: Daiga Dzene e-pasts: redakcija@izglitiba-kultura.lv Iespiests: Poligrāfijas grupa „Mūkusalā”.

Tirāža: 2000. Abonēšanas indekss: 1092 Pārpublicēšanas vai citēšanas gadījumā atsauce uz „Izglītība un Kultūra” obligāta. Publikācijās paustais viedoklis ne vienmēr atspoguļo redakcijas viedokli.